

Ortodoks İkonalarında Bir Ölüm Motifi: “Meryem Ana’nın Ölümü”

Mehmet Alparslan Küçük¹ - Emin Arslan²

Öz: Meryem, Ortodokslukta *Tanrı Annesi (Teotokos)* kabul edilmekte ve annelik vasfıyla bütünleştirilerek “Meryem Ana” şeklinde zikredilmektedir. O, iffetli ve sürekli/ebediyen bakire olma gibi özelliklere de sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı Ortodokslar, onun doğumundan ölümüne kadar hayatına dair birçok olayı hem “bayram” niteliğinde kutlamayı gelenek haline getirmiş hem kutsal mekânlara isim olarak vermiş hem de ikonalara konu etmişlerdir. 15 Ağustos’ta kutlanan Meryem Ana’nın ölümünü anlatan “Koimesis/Kimisis” de bunlardan biridir. Ortodoks hayatındaki önemi dolayısıyla makalede, Meryem Ana’nın ölümü, ikonografik açıdan ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak, Ortodoks, İkona ve Meryem kavramları hakkında kısa bilgi verilmiş, ardından genel hatlarıyla ikonaların ve Meryem Ana’nın Ortodoksluktaki yerine ve önemine değinilmiştir. Daha sonra da Meryem Ana’nın ölümünün ikonografik anlamda analizi konu edilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkona, Koimesis, Ölüm, Meryem, Meryem Ana’nın Ölümü

A Death Motif in Orthodox Icons: “The Death of Mother Mary”

Abstract: Mary is accepted in Christianity as “Mother of God/Teotokos” and she is mentioned as Mother Mary. In Christianity, Mary is sinless and has the property of being a virgin forever. Many events in Christianity from birth to the death of Mary are celebrated in tradition as feasts. The death of Mary is celebrated as a feast on August 15th. The death scene of Mother Mary, with the name of “Koimesis”, is reflected in the icons of the sacred places in parallel with the Christian belief. The purpose of the research is to evaluate and interpret the Mother Mary’s Icon of Death (Koimesis). Thus, in our article, the concepts of Icon, Death and Mary are explained. Then the icons’s and Mary’s place and importance in Christianity are briefly

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, makucuk@gazi.edu.tr.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, emin.arslan@gop.edu.tr

mentioned. Later, in terms of History of Religions, the iconic reflection of Mary's death is discussed.

Keywords: Icon, Koimesis, Death, Mary, Death of Mother Mary

Giriş

Meryem Ana, Ortodokslarda “Tanrı Annesi” (Teotokos) ünvanını taşıması özelliğiyle teolojide ve ibadette önemli bir yere sahiptir. Katolikler ve Ortodokslar için Meryem, İsa’nın doğumunda oynadığı rol nedeniyle evrenin var oluş sebebi ve gerçek yaşamın kaynağıdır. Yaşamın kaynağında Havva’nın yaptığı kozmik hatayı düzeltmesiyle kendisine “Yeni/İkinci Havva” sıfatı verilmiştir. Dolayısıyla Meryem’in hayatına dair hemen hemen tüm unsurlar, hem bayramlarda³ hem ikonografide hem de mekâna isim olarak yansımada kendisine yer bulmuştur. Meryem’in Doğumu, Mabede Takdimi, Müjdenmesi ve Ölümü⁴ bunlardan bazılarıdır. Burada da bahsi geçen konulardan Meryem’in ölümü, ikonografik bağlamda ve betimsel çerçevede konu edilmiştir. (Yitik, 2001: 31-32; Reuman, 2005:5752; Demirci, 2007:412; Üresin, 2016:1-2).

1. Ortodoks, İkona ve Meryem Kavramlarına Genel Bir Bakış

Ortodoks kelimesi, “doğru doktrin/inanç” anlamında “ortho(e)” ve “doxa” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ortho; doğru, gerçek, hakikat; Doxa ise savunmak ve inanmak anlamına gelmektedir. Ortodoks terim olarak Hıristiyanlığın ortaya çıkışı sürecinden itibaren nesilden nesile süregelen bölünmemiş kutsal gelenek ve öğretisi olarak tanımlanmaktadır. O, genel anlamda, kiliseyi hakiki manada temsil eden Doğu Hıristiyanlarına dair inanış şeklinde de değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle Ortodoksluk, Roma’nın üstünlük iddiasına karşı Bizans Patrikliği’nin, kendisinin doğru yolda

³ Ortodokslardaki önemine atfen Meryem’in doğumundan ölümüne kadar hayatına dair birçok olay, bayram niteliğinde kutlanmaya başlanmış ve gelenek haline getirilmiştir. Ortodoksların kutladığı, 8 Eylül “Meryem’in Doğumu”, 21 Kasım “Meryem’in Mabede Girişil/Adanması”, 25 Mart “Müjde/Tebşir” (Meryem’e Müjde verilmesi) ve 15 Ağustos “Meryem’in Ölümü” bu bayramlardan bazılarıdır (Bunların dışında Meryem Ana’ya ait başka bayramlar da vardır. Bu bayramlar hakkında geniş bilgi için bkz. Jacob, 1994:29-32; Schimmel, 1999:203-203; Katar, 2001:25-27; Harman, 2004:239-240; Reuman, 2005:5753; Demirci, 2005:58; Tradigo, 2006:25-27; Flinn, 2007:442; Tümer, 2011:142).

⁴ Ölüm kelime olarak yok olma, sona erme ve ortadan kalkma anlamına gelmektedir. O, bir canlının hayatının kesin ve nihai olarak sona ermesi olarak da tanımlanmaktadır. Hayatın bir gerekliliği olarak kabul edilen ölüm, insan için, kendisine verilen vadenin dolması ve ruhun bedenden ayrılması ile canlılığını kaybetmesidir. Ölüm, yeni bir hayatın başlangıcı ve tasavvufi anlamda insanın Tanrı’ya ulaşmasının bir ifadesi olarak da yorumlanmaktadır. Bu bağlamda “hakka yürümek, hakka ulaşmak” gibi kavramlarla ifade edilebilen ölüm, mitolojik anlamda, kötü ruhların insan vücuduna girerek iç organlarını yemesi veya insan ruhunun çalınıp yer altına götürülmesi olarak da değerlendirilmektedir. Hatta ölüm, iyi ruhların küstürülmesi sebebiyle insan bedenini terk etmesi neticesinde meydana gelen olay şeklinde de algılanmaktadır (Çetin, 1991:28; Mandaloğlu, 2011:118; Küçük, 2017:28). Benzer şekilde Hıristiyanlıkta da ölüm, bütün fizyolojik hayat işlevlerinin kesin olarak bitmesi ve dönüşü olmayan bir son olarak algılanmaktadır. Hıristiyanlık anlayışında ruh, ölümsüzdür. Bu bağlamda ölüm, ölümsüz olan insan ruhunun bedenden ayrılması şeklinde tarif edilmektedir. Ancak Hıristiyanlıkta beden ruhun görünüş biçimi, ruhun da beden gerçeği anlayışı çerçevesinde, ölümün, hem bedensel hem de ruhsal anlamda son olma şeklinde tasavvur edilebildiği de görülmektedir (Heinzman, 2013:599-600).

bulduğunu, üstün olduğunu belirtmesi amacıyla takındığı bir isimdir (Yıldırım, 2005:55-56; Küçük, 2016b:236; Küçük, vd. 2017:368).

Yunanca “eikon/eikein” kelimelerinden gelen ikona/ikon, kelime anlamıyla resim, suret, tasvir, benzetmek ve benzetmek anlamlarına gelmektedir. Figür ve imaj anlamında da kullanılan ikona, dinî alanda yapılmış bir sanat eseri veya ruhsal gerçekliği, dinî hakikati açıklama amacını taşıyan ve dua etme vasıtası olarak kullanılan kutsal kişi, olay veya obje tasviri olarak tanımlanmaktadır. İkonalar, Hıristiyan kutsal kitaplarına konu olan olaylar ile İsa başta olmak üzere Meryem, azizler, melekler⁵ gibi kutsal kişileri/varlıkları, haç gibi objeleri temsil eden kutsiyete sahip simgeler olarak da tarif edilmektedir. İsa’nın, Meryem’in, Yahya’nın, azizlerin ve dinî (Hıristiyanlık) olayların tahta, cam, tuval üzerine genellikle mum veya yumurta ile kabartma olarak yapılan dinî içerikli kutsal tasvirler şeklinde de betimlenmektedir. Ayrıca İsa’nın görüntüsünün insan eli değmeden cisimleşmiş haline de ikona adı verilmektedir (Tarasov, 2002:10; Nes, 2004:7; Candea, 2005:4352; Köklü, 2006:11-12; Özkaymak, 2013:31; Eroğlu, 2015:146; Küçük, 2016a:231-232; O’Gorman, 2016:47-48; ikonograph.com, 2017).

Meryem; İbranice *Miryam*, Süryanice ve Aramice *Maryam*, Tevrat’ın Yunanca tercümesinde ise *Mariam* olarak ifade edilmektedir. Meryem ismi Eski Ahit’te, (Hz.) Musa’nın kız kardeşini belirtmek, Yeni Ahit’te ise “*Mariam*” veya “*Maria*” şeklinde İsa Mesih’in annesini tanımlamak için kullanılmaktadır. Meryem adının kökeni ile ilgili olarak farklı görüşler mevcuttur. Buna göre “*Mar-Yam*” kelimesini birleşik kabul edenler, bu ismin “*acı deniz, isyan*” anlamına gelebileceğini dile getirmişlerdir. Ancak İbranice acı deniz ifadesi için, “*Yam-Mar*” şeklinde bir kullanımın olması gerektiği de belirtilmektedir. Meryem kelimesinin Aramice kökenine göre “*Mârî*” (efendi) kelimesinden hareketle “*denizin efendisi/sahibesi*”, “*Mür*” (hoş koku) kelimesinin İbranice karşılığı “*Mor*”dan dolayı “*denizin hoş kokusu*”; “*Mar*” (damla) kavramı çerçevesinde de “*deniz damlası/yıldızı*” ve Mısır kökenli “*Merî*” (mensup/sevilen) kelimesi ile “*Yah/Yahû*” (Tanrı) kavramının birleşmesinden “*Tanrı’ya bağlı, Tanrı’yı seven, Tanrı’nın sevgilisi*” anlamına gelebileceği ileri sürülmüştür. Meryem kelimesinin birleşik olmadığını ileri sürenler ise bu kavramın “*ümit, acı, yükseklik, isyan, hanım, prenses, güzel kimse, efendi, sâhibe, aydınlatan, gösteren*” gibi çeşitli anlamlara geldiğini savunmuşlardır. İslâmî literatürde ise Meryem adının “*reym*” kelime kökünden “*istemek, bir yerden ayrılmak*” anlamında Arapça menşeli olduğu tartışmaları bulunmaktadır. Ancak genel kanaat bu kelimenin aslının İbranice olduğu ve Arapça’ya Süryanice’den geçerek “*ibadet eden*” anlamına geldiğidir. (Harman, 2004:236-237; Tümer, 2011:65-67, 153-154).

⁵ Hıristiyanlıkta melek anlayışı üç kademelidir. Buna göre ilk kademede Serafim, Kerubim ve Ofanim (Taht Koruyucuları); ikinci kademede Hâkimler, Erdemliler ve Otoriteler/Güçler; üçüncü kademede ise Kuralcılar/Soylular, Başmelekler, Melekler yer almaktadır (Tradigo, 2006:53-61; Anglic Hierarchies, 2017:1-7).

2. Ortodokslukta “Meryem Ana”nın ve İkonaların Yerine ve Önemine Genel Bir Bakış

Bu başlık altında, Meryem Ana'nın ve ikonaların, Ortodokslar için önemi ve yeri genel hatlarıyla ele alınmıştır.

2.1. Meryem Ana'nın Ortodoksluktaki Yeri ve Önemi

İslâm'da “*iffet*” simgesi olarak tasavvur edilen Hz. Meryem, Ortodokslukta “*Teotokos*”, “Tanrı Doğuran/Annesi” kabul edilmekte⁶ ve “Anne” motifiyle özdeşleştirilmektedir. Meryem, tüm insanlığın annesi olarak Ortodokslarda “*Meryem Ana*” vasfıyla kendisine yer bulmuştur. O, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, teolojik bağlamda sadece İsa'nın annesi olması itibarıyla konu edilmiştir. Ancak tarihî süreç içerisinde, İsa'dan sonraki ikinci önemli şahsiyet konumuna kavuşmuş ve azizeler arasında ön plânda yer almaya başlamıştır. Kadınlar içerisinde en kutsal/yüce kabul edilen Meryem'in sıfatlarına veya ismine atfen mabedler inşa edilmiş, şehirler başta olmak üzere kütüphaneler, araştırma merkezleri veya okullar gibi birçok mekâna bizzat onun ismi veya sıfatlarını ifade eden adlar verilmiştir. (Yitik, 2001:19; Guiley, 2001:236; Harman, 2004:236; Reuman, 2005:5751,5753-5754; Polat 2008:279; Tümer, 2011:93-98; Üresin 2016: 6, 16).

56

Meryem, Luka 1:38'e atfen, Tanrı ile insan arasındaki işbirliğinin en üstün örneğini teşkil etmektedir. Bu nedenle de Ortodokslarda, Meryem için tamamıyla veya çok kutsal anlamında “*Panaya*” (Panagia) tabiri kullanılmakta ve bu özellik, “...Çok kutsal, çok mübarek ve muhteşem Hanımımız...” ifadeleriyle açıkça vurgulanmaktadır. Bu anlayışla Ortodokslar, Katolıklara yakın/ortak bir tutum sergilemektedir (Yitik, 2001:31; Tümer, 2011:141; ÖODE, 2017).

Meryem Ana, Ortodokslar nezdinde büyük bir önem taşımakta ve azizler kültürünün ayrılmaz bir unsuru olarak en fazla saygı ve bağlılık (*huperdouleia*) ona gösterilmektedir. Ancak Hıristiyanlar arasında⁷ Meryem için farklı yaklaşımlar söz konusudur. Hıristiyanlar, genel anlamda, Meryem'in (sürekli) bakireliği ve Tanrı annesi olması konusunda müttefiktir (Harman, 2004:239; Reuman, 2005: 5753; Eroğlu, 2005:139-140).

⁶ Meryem'in, Tanrı'nın annesi olduğu kararının alındığı Efes Konsili'nin XV. yüzyıl dönümünde XI. Pius tarafından belirlenen “*Meryem'in Anneliği*” adıyla bir bayram kutlanmaktadır (Katar, 2001:26).

⁷ Katolıklar İsa'ya giden en güvenilir yol olarak betimlenen Meryem'e, özellikle kurtuluş anlayışı çerçevesinde büyük bir önem vermektedirler. Hatta Papa Benedict XV (1914-22), 1918'de Mesih ile birlikte insanlığın soyunu kurtardığını belirterek onun kurtuluş doktrinindeki yerine açıkça dikkat çekmiştir (Guiley, 2001:236-237; Reuman, 2005:5754; Polat, 2008:81; Aydın, 2015:11-12,15-16; Alıcı, 2016:103-115). Protestanlar ise Meryem'e saygı gösterir ve onu Tanrı'ya itaat ve boyun eğme örneği olarak görürler. Ancak onlar, İsa'ya olan imanı zayıflatabileceği endişesiyle Meryem'e ibadeti kabul etmez ve kiliselerinde ona yer vermezler. Meryem'in şefaatine de inanmayan Protestanlar, Meryem'e ibadet ve dua çerçevesinde önemli bir rol atfetmezler. Protestanlar, Meryem'in bakire olduğunu kabul ederler, ancak ebediyen bakireliği konusunda kesin bir tavır ortaya koymazlar. Ayrıca Onlar, genel olarak, Meryem'in günahsızlığını ve göğe yükselişini kabul etmeme eğilimindedirler (Yitik, 2001:31; Harman, 2004:239-240; Eroğlu, 2005:141-142; Tümer, 2011:136, 141-148; Eroğlu, 2015:181, 192).

Ortodoksların; şefaathçi⁸ olabilme özelliğine sahip Meryem'in aslı günahattan arınmışlığı hususunda Katolikler gibi resmî bir doktrinleri bulunmamaktadır. Onlar, Katoliklerin 1854'te aldığı kararı⁹, Meryem'i diğer insanlardan ayırdıkları için benimsememektedir. Ancak Ortodokslarda, Meryem'in günahsız olması konusunda bir ittifak olmadığı dile getirilmekle birlikte genel kabul, günahsız olmadığı şeklindedir. Ortodokslar, Katoliklerce 1950'de alınan kararın¹⁰ muhtevasıyla ilgili yorum yapmaktan kaçınarak bu kararın, Katolik Kilisesi'nin (tek başına) aldığı karar olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca onlar, Katoliklerle benzer şekilde Meryem'in Tanrı katına yükseldiğini, kıyamet günü İsa ile yeryüzüne döneceği fikrini benimsemektedirler ancak *Meryem'in göğe yükselişini bir “dogma”*¹¹ olarak kabul etmemektedirler (Şahin, 1986: 328; Yitik, 2001:31-32; Harman, 2004:239-240; Demirci, 2005:8; Eroğlu, 2005:140; Cömert, 2008:197; Tümer, 2011:135-143; Eroğlu, 2015:181).

Ortodokslar, dualarında ve ibadetlerinde “azizler piramidinin zirvesi” kabul edilen Meryem'e önemli rol atfederler. Hatta Meryem'e atfedilmiş dualar ve tespihler¹² söz konusudur. Çünkü Katoliklerdeki gibi Ortodokslar da ibadetin ve dinî hayatın önemli bir parçası ve derin bağlılığın ve saygının simgesi olarak Meryem Ana'ya dualar/tespihler etmektedir. Ancak Meryem'e ibadet noktasında; Ortodoks Kilisesi'nde ikonalar, Katolik Kilisesi'nde ise heykeller ön plândadır (Guiley, 2001:236-237; Harman, 2004:239; Eroğlu, 2005:139-140; Tümer, 2011: 141-142).

⁸ Ortodoksların “Doğumunla bakireliği korudun ve ölümünle insanları ihmal edip bırakmadın ey Tanrı Validesi. Çünkü sen annesi olduğunu için hayata intikal ettin şefaatinle bizi ölümden kurtar.” şeklindeki duaları da Meryem'in şefaati hususunda teyit etmektedir (ÖÖDE, 2017).

⁹ Bu karar, şöyledir: “En kutsal/kutsanmış Bakire Meryem...aslı günahın tüm lekelerinden arınmış olarak korunmuştur...” (Reuman, 2005:5753).

¹⁰ Katolik Kilisesi, 1950'de, “Tanrı'nın tertemiz annesi...zaferin simgesi olarak ruh ve beden olarak cennete alınmıştır...” şeklinde karar almıştır (Reuman, 2005:5754).

¹¹ Hıristiyanlıkta, genel anlamda, Meryem'e atfedilen beş temel dogma söz konusudur. Bunlardan birincisi, Efes Konsili'nde (431) alınan karar çerçevesinde Meryem'in “Tanrı Annesi” (Teotokos) olmasıdır. Bu, Galatyalılara 4'te şu şekilde ifade edilmektedir: “Ama zaman dolunca Tanrı, Yasa altında olanları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, Yasa altında doğan öz Oğlu'nu gönderdi” (Matta, 1:18, 20; Luka, 1:32; Yuhanna, 1:1-2, 14). II. Vatikan Konsili'nde de “O, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için gökten indi. Kutsal Ruh vasıtasıyla Bakire Meryem'de bedenleşti. Ve böylece insan haline geldi. Allah'ın oğlunun annesi olan Meryem, babanın tercihi kızı ve Kutsal Ruh'un mabedi idi. Kilise onu, çok sevgili anne olarak tebcil eder. Tam bir itaatle, inanç hürriyeti içinde Allah'ın kurtuluş gayesine iştirak ederek o inayet doludur...” denilerek onun Teotokos olduğu açıkça belirtilmiştir. İkinci dogma ise Meryem'in “Kutsallığı”dır. Bu kutsallık, meleğin Meryem'e müjdesi ve vücudunda ulûhiyetin bedenleşmesinden, onun hem aslı suçtan münezzehtir olarak dünyaya gelişinden hem de hayatı boyunca günahsız oluşundan kaynaklanmaktadır. Üçüncüsü de Meryem'in “Bakireliği”dir. Meryem, hem doğum öncesinde hem doğum esnasında hem de doğum sonrasında bakire kalmıştır. Bu husus, II. Vatikan Konsili'nde de dile getirilmiştir. Dördüncüsü ise Meryem'in “Günahsız Doğması”dır. Papa IX. Pius, 8 Aralık 1854'te, Meryem'in, doğumundan itibaren aslı günahattan korunmuş olduğunu ilân etmiştir. Beşinci dogma da Meryem'in “Göğe Yükselmesi”dir. Papa XII. Pius, 1 Kasım 1950'de, Meryem'in öldükten sonra hem ruhen hem de bedenen göğe yükseldiğini dile getirmiş ve bunu inanç sistemine dâhil etmiştir (Aydın, 1991: 65; Guiley, 2001:236; Yitik, 2001:34-35; Harman, 2004:239-240; Flinn, 2007:442; Eroğlu, 2015: 145; Aydın, 2015:15).

¹² Katolik Kilisesi'nde, bu amaçla 7 Ekim'de “Kutsal Tespihin Kraliçesi” adıyla bayram kutlanmaktadır Bu bayram, 1571 yılında, Türklerle yapılan “İnebahtı Deniz Savaşı”nda Hıristiyanların kazanması sebebiyle Meryem'e şükür amacıyla kutlanan bir bayramdır. Bayramın adının kökeni de Hıristiyanların zafer kazanmak için tespih duası etmesine dayanmaktadır (Katar, 2001:26).

2.2. İkonaların Ortodoksluktaki Yeri ve Önemi

İkonalar,¹³ Ortodoks Hıristiyanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Ortodokslara göre ikonalar, “*kutsal obje*” olarak, Tanrısal/İlahi bir simge, Tanrı'nın inayetini elde etme vasıtası ve Tanrı'nın suretinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. İnancı koruma ve devam ettirme noktasında önem taşıyan ikonalar, farklı şekillerden oluşabilen ibadet araçlarıdır.¹⁴ Hayatta, Tanrısal gerçekliği ilke edinen ve ruhsal âlemi hatırlatan bir iletişim vasıtası olan ikonalar, ibadetin ayrılmaz bir parçası hatta ana objesi ve tamamlayıcı unsurudur. Bu nedenle ibadette, Kilise'nin yeri ve konumu, Ortodokslarda ikonanın yeri ve konumu ile eşdeğerde görülmektedir. İsa ile kolay ilişki kurabilme vasıtası olan ikonalar, göklere/cennete açılan bir yol/pencere şeklinde betimlenmektedir. Ancak Katolik Kilisesi, ikonaların Tanrıya ulaştırıcı bir araç olduğuna karşı çıkmakta ve onları sembolik, öğretici unsurlar olarak kabul etmektedir (Candea, 2005:4352; Demirci, 2005:9,57; Kırbay, 2010:24-25; Eroğlu, 2015:183; Küçük, 2016a:231-237).

Dogmatik karaktere ve liturjik fonksiyona sahip ikonalar; okuma-yazma bilmeyenler için bir dinî eğitim unsuru olarak Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın görsel yansımasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Ortodokslar için ikona, Ortodoks inancının ve ibadetinin görsel hale dönüştürülmüş şekli olarak değerlendirilmektedir. Hatta Kutsal Kitap da, İsa'nın bir ikonası şeklinde algılanmaktadır. Kendisine has renkleri ile özgün anlamlara sahip olan ikonalar, “*Tempera*” tekniği ile sekiz aşamalı özel bir işlem ile hem biçim hem de içerik olarak Hıristiyan öğretiye bağlı kalınarak yapılmaktadır (Yılmaz, 1993:4-5; Nes, 2004:8-11). Çünkü Ortodokslar, resimden ziyade resimde sembolize edilen kişi veya olaylara odaklanılması gerektiğini savunmaktadırlar (Nes, 2004:12-14; Demirci, 2005:57; Candea, 2005:4352; Tradigo, 2006:360; Küçük, 2016a:233-237; Yılmaz, 1993:4-5; Cormack, 2007:31-38).

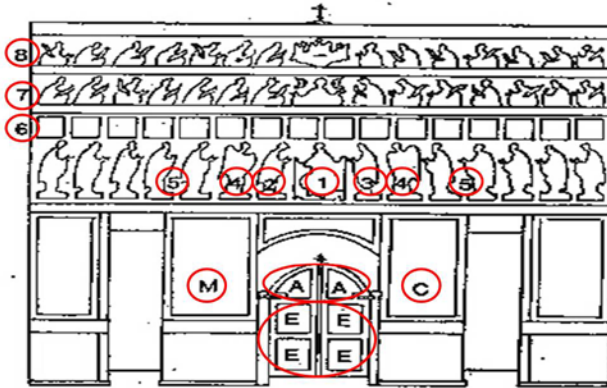
İkonalar, Ortodoks hayatındaki önemi sebebiyle hem kiliselerde hem de evlerde yer almaktadır. Kiliselerde ikonaların bulunduğu kısımlar, genellikle günah itirafının yapıldığı yerler olarak dikkat çekmektedir. İkonaların yer aldığı/asıldığı “*templon duvarı*” olarak da adlandırılan “*ikonostasis*”, Ortodoks Kiliseleri'nde büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada ikonostasisin, Hıristiyanlığın

¹³ İkonaların ilk defa Yunan-Roma dönemine ait mezar taşlarında kullanıldığı ve taşınabilir ikonaların III. yüzyılda, Mısır'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Ayrıca Meryem Ana'ya ait en eski ikona, Luka'ya atfedilmektedir. İkonalar, “*İbadet İkonaları ve Deskriptif/Didaktik (Tanımlayıcı/Öğretici) İkonalar*” olmak üzere iki ana başlıkta gruplanmaktadır. İnsan eli değmeden ortaya çıktığına inanılan ibadet ikonaları, Yunanca “*Acheiropoietia*” adıyla bilinmektedir. İbadet amaçlı yapılan İsa ikonaları da, “*Evrenin Hâkimi (Pantokrator) ile Taht Üzerinde İsa ve Kutsal Mendil*” şeklinde üç bölümde değerlendirilmektedir. Tanımlayıcı ve öğretici/eğitici ikonalar ise Hıristiyan Kutsal Kitaplarındaki olayları konu edinmektedir. İkonalar; açılıp kapatılabilen nitelikte ahşap, mermer ve maden gibi çeşitli levhalar üzerine ikili (Diptikon), üçlü (Triptikon), dörtlü (Kuadriptikon), altılı (Heksapikon) veya yuvarlak (Klipeus) biçimde yapılabilir. (Yılmaz, 1993:55-89; Tarasov, 2002:10; Candea, 2005:4352; Demirci, 2005:58-59; Cormack, 2007:26; Eroğlu, 2015:184; Kırbay, 2010:24-25; Küçük, 2016:231-233; ikonograph.com, 2017).

¹⁴ IV. yüzyıldan sonra boyama tekniğine sahip olduğu ifade edilen ikonaların, Bizans İmparatorluğu sınırları boyunca, VI. yüzyılda ibadet aracı olarak yayıldığı ileri sürülmektedir (Candea, 2005:4352).

ilk dönemlerinde alçak bir duvar veya kafes şeklinde olduğu daha sonra ikona sayısının artmasına ve Hıristiyanlığın gelişmesine paralel olarak orta nef boyunca uzanan iki-üç metre uzunluğunda bir duvar şekline dönüştüğü dile getirilmektedir. İkonostasisin günümüzdeki haline ise XIV. yüzyılda ulaştığı belirtilmektedir. İkonostasis, yeryüzü krallığı ve göksel krallık arasındaki sınırın ve komünyonu davetin/ çağırının bir ifadesidir. Bu nedenle din adamları, Evharistiya Ayini'nden önce ikonostasisin önünde üç defa saygı ile eğilerek ikonaları öpmekte ve daha sonra ayağa kalkarak “Ey Semavi Kral, gel ve aramızda ol” şeklinde dua etmektedirler. Ardından diğer ikonalar önünde de birkaç dua (genellikle üç) ve ayinin sonunda da İsa ikonası önünde dua edilmektedir. Hatta bazı kiliselerde, ikona tazim edilerek öpülmesinin ardından kutsanmış (zeytin) yağ ile “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh” adına yağlanmaktadır. Daha sonra ikonostasisin önündeki ikona ile birlikte diğer ikonalar, din adamları, cemaat tarafından sıra ile öpülme, selamlanmakta ve dua edilerek haç çıkartılmaktadır (Demirci, 2005:56-57, 61-62; Tradigo, 2006: 10-19; Yörükoğlu, 2006:19,27; Aslanova, 2006:150-151; Küçük, 2016a: 235, 237).

Çeşitli bitki ve geometrik motiflerle süslü ve genellikle tek kapılı (bazen üç kapılı) olabilen ikonostasteste, ikonalar, bir hiyerarşik düzene göre sıralanmaktadır. Klasik bir Bizans Kilisesi'nde ikonostasis, iki sıra halinde olup, alt sırada büyük, üst sırada ise küçük ikonalar yer almaktadır. İkonostastesteki din adamlarının ve hükümdarların kullanabildiği ve ikonostasisin ana kapısı olan “Orta/Ana (Kral) kapı”, gökyüzüne açılmanın, cennete ulaşmanın ve Tanrı'nın geldiği yerin sembolik bir göstergesidir. Üçlü kapılı ikonostasislerde, Tanrı Krallığı'na geçişin simgesi olan Kral kapısının sağ ve sol tarafındaki küçük kapılar ise diyakozlar ve diğer görevliler tarafından kullanılmaktadır (Tradigo, 2006:14-19; Küçük, 2016a:235-236; Yörükoğlu, 2006: 28).

Kaynak: Vinje, 2017.

Genel olarak, iki sıra halinde olan ancak kiliselere göre üç veya beş sıra şeklinde değişiklik gösterebilen ikonostasisin alt sırasında (Müjde, Son Yemek

ve dört İncil'in yazarlarının ikonaları olabilen Kral Kapısı'nın olduğu bölmede), İsa, Meryem¹⁵, Yahya ve kilisenin koruyucu azizlerinin ikonaları (*Despotik İkonlar*) yer almaktadır. İkinci sırada ise daimî ikonalar bulunmaktadır. Resimde de görüldüğü gibi A-C-E-M harflerine göre, İsa ve onun sağında Kral Kapısının olduğu bölmede, Müjde(A) ve Aziz(E) ikonaları yer almaktadır. Kapının sol tarafında Mesih İsa (C) ve sağ tarafında ise *Bakire Meryem (M)* ikonası mevcuttur. Kiliselerde; genel olarak, Kral kapısının sağında; "Mesih İsa", kilisenin azizleri, Yahya ikonaları; kapının sol tarafında ise Tanrı Annesi (Teotokos) veya çocuk İsa ile birlikte Meryem ikonaları yer almaktadır. Kapının üstünde ise *İsa Mesih (1)*, sağ tarafında *Bakire Meryem (2)* ve solunda da *Vaftizci Yahya'nın (3)* birlikte insanlığın kurtuluşu için dua eder biçimde tasvir edildiği Yunanca "şefaât" anlamına gelen "Deisis (*Dua/Yalvarış*)" ikonaları ile sağlı ve sollu şekilde olacak biçimde *melek (4)* (baş melekler Gabriel ve Mikail) ve Aziz (5) ikonaları yer almaktadır. Bu ikonların üstünde, üçüncü sırada ise "Oniki Yortu" (6) (Dodekaorton) ikonaları bulunmaktadır. Bu ikonalar; Müjde ve İsa'nın, Meryem'in rahmine kutsal yolla düşmesi (Evangelismos), İsa'nın Doğumu (Genesis), İsa'nın Mabede Takdimi (Hipapanti), İsa'nın Vaftizi (Vaftisis), İsa'nın Suret Değiştirmesi (Metamorfosis), Lazarus'un Dirilişi (Egersis to Lazaru), İsa'nın Kudüs'e Girişi (Vaioforos), İsa'nın Çarmıha Gerilişi (İstavros/Stavros), İsa'nın Dirilişi (Anastasis), İsa'nın Göğe Yükselişi (Analepsis/Analipsis), Kutsal Ruh'un Havariler Üzerine İnişi (Pentekost) ve Meryem'in Ölümü¹⁶ (Koimesis/ Kimisis) şeklinde sıralanmaktadır. Ancak ikili sıradan oluşan ikonostasislerde oniki yortu, deisis ikonasının sağında ve solunda yer almaktadır. Dört veya beşli sıraya sahip ikonostasisin dördüncü sırasında, İsa ile *Havariler (7)* ve beşinci sırada da "Âdem'den İsa'ya kadar gelen Peygamberler" ile "İsa, Kilise Babaları'nın ve Eski Ahit'te adı geçen bazı kişilerin tasvirleri" (8) bulunmaktadır (Akkaya, 2000:126-130; Yörükoğlu, 2006:28-30; Cormack, 2007: 40-42; Kırbay, 2010:27-30; Küçük, 2016a:232, 235-236; Vinje, 2017).

Ortodoks Kiliselerdeki ikonostasis, zamanla sembolik olarak evlerde de yer almaya başlamıştır. Evlerin kuzeydoğu, güneydoğu veya özellikle doğu köşesi ikonalar için tasarlanmış ve buraya, "ikona köşesi, güzel köşe" veya "ev altarı" adı verilmiştir. Evin en iyi görülebilecek yerinde olan bu bölmede, içerisinde ikonaların olduğu bir dolap da olabilmektedir (Tradigo, 2006:33-36). Ev ikonaları, hem ev sahibi hem de misafirler için önem arz etmiş ve doğumdan ölüm kadar hayatın her alanında/döneminde "dua merkezi" haline gelmiştir. Küçük ölçekli ve dörtlü veya altılı olan ikonalar, kilise, ev ile birlikte okul ve kışla gibi mekânlarda

¹⁵ Ortodokslukta Meryem Ana'ya ait ikonaların önemli ve değerli olmasının temeli, Meryem Ana'nın "Benim şefkatim bu resimle beraberdir" sözüne dayandırılmaktadır (Köklü, 2006:56).

¹⁶ Meryem Ana'nın ölümü hakkında çeşitli rivayetler vardır (Tümer, 2011: 78-93; Harman, 2004:237-239; Guiley, 2001:236; Smith, 2011:82). Bu konudaki rivayetlerden biri şu şekildedir: "...Meryem Ana, günlerce öylesine acılı ve zayıftı ki, onun her an ölebileceğini, hatta bir mezar hazırlamayı düşündüler. Zeytinlikler Dağı'nda kendisine bir mağara seçti, havariler orada Hıristiyan bir yontucuyu tuttular ve orada güzel bir mezar hazırlattılar. Meryem Ana'nın öldüğü ve Kudüs'teki mezarı hakkındaki söylenti etrafa yayıldı; ne var ki daha mezar tamamlanmadan Meryem Ana iyileşti ve Efes'e geri dönecek hale geldi, orada on sekiz ay sonra öldü. Meryem Ana için Zeytinlikler Dağı'nda hazırlanan mezarın üzerine de bir kilise inşa edildi..." (Pamir, 2017:7).

da yer almıştır (Tradigo, 2006:33; Köklü, 2006:56; Küçük, 2016a:237). Ayrıca ikonaların bir şifa dağıtıcısı ve insanların doğumundan ölümüne kadar onları yalnız bırakmadığına olan inanıştan dolayı ikonaları koruyucu olarak yanından ayırmayan Ortodokslar da vardır. Hatta bu özel/şahsî ikonalar, ölen kimsenin son yolculuğunda da yanına konulmakta ve defin işleminden önce mezar yerine götürülmeye gayret gösterilmektedir (Tradigo, 2006:33; Köklü, 2006:56).

2.3. Ortodoks İkonalarında Meryem Ana’nın Ölümü

Ortodoksların genel olarak hem Meryem Ana’ya hem de ikonalara verdiği önem, Meryem Ana’nın doğumundan ölümüne kadar birçok olayın ikonografik anlamda konu edilmesine vesile olmuştur. Bu konulardan bir tanesi de Meryem Ana’nın ölüm sahnesi, “*Koimesis/Kimisis*”tir. Burada da Meryem Ana’nın ölümünün ikonalara yansması genel hatlarıyla konu edilmiştir. Ancak yer yer karşılaştırma ve ortak paydaları vurgulama mahiyetinde Katolik anlayışa da vurgu yapılmıştır.

Meryem Ana, ikonografide özellikle “*İsa/Çocuk İsa*” ile birlikte tasvir edilmekte ve bu tasvirler, Ortodokslukta önemli sahneler arasında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda “*Kilisenin Kılavuzu, Yol Gösterici*” olarak da isimlendirilen *Rehber İkonası*, en önemli ve yaygın ikonalarından biri olmuştur. Ayakta veya oturur (boydan-portre) biçimde olabilen bu tarz ikonalarda, Meryem, bir eliyle Çocuk İsa’yı tutar, diğer eliyle de onu gösterir şekilde betimlenmektedir.¹⁷ Bu ikona dışında; *Yol Gösterici/Rehber İkonasının* değişik versiyonu olan *Hassas Dokunuş/Şefkatli Meryem*¹⁸ *İkonası*, *Tanrı Anasının İşareti/Dua Eden Meryem İkonası*¹⁹, *Tahtta Oturan Meryem*²⁰ ile *Emziren/Süt Veren Meryem*²¹ *İkonası* gibi ikonalar da önemli ikonalar arasında yer almıştır (Şen, 2017:1362-1269; Orthodox Christianity, 2017; Vinje, 2017).

¹⁷ Kökeni, eski Mısır Tanrıçası İsis’e dayandırılan bu tarz (*Hodegetria*) ikonalarının ilk örneklerinin, V. yüzyılda Kudüs’ten, günümüzde mevcut olmayan Hodegon Manastırı’na (İstanbul’a) getirildiği ve bu ikonayı görmek isteyen Hıristiyan hacıların da, Manastıra geldikleri rivayet edilmektedir. “Bu tipolojinin bir örneği de İstanbul’da Kariye Müzesi’nde (Khora Manastırı) bulunmaktadır”. Mermer çerçeve içinde mozaik bir panoda, kucağında (çocuk) İsa’yı tutan Meryem, İsa’ya doğru hafifçe başı eğik, düşünceli bir şekilde bakar vaziyette ayakta durmaktadır (Şen, 2017:1365-1366).

¹⁸ Bu tarz ikonalar ise eski Yunanca’da kelime olarak “*şefkat, sevecenlik, merhamet gösteren*” anlamına gelen “*Eleousa*” kelimesinden adını almaktadır. Bu ikonalarda, Meryem ile (çocuk) İsa yanak yanağa bir anne-oğul ilişkisini yansıtır biçimde tasvir edilmektedir. Ancak Eleousa kategorisi içerisinde bölgeden bölgeye göre değişiklik gösteren farklı versiyonlar söz konusudur (Şen, 2017:1368).

¹⁹ Bu ikona, İstanbul’daki *Blakhernai Kilisesi*’nde (*Tekfur Sarayı*) yer almasından dolayı aynı isimle zikredilen *Blachernitissa/Blakhernai İkonası* olarak da bilinir. Bu ikonada Meryem, iki eli yana açık dua eder biçimde (çocuk) İsa, Meryem’in göğsünün üstünde bir madalyon içerisinde betimlenmektedir (Şen, 2017:1364).

²⁰ Tahtta Oturan Meryem ikonaları, IX. yüzyıldan sonra kilise apsislerinde sıklıkla tasvir edilmeye başlanmıştır. “*Bilgeliliğin Tahtı*” veya “*İhtişamlı Meryem*” adı ile de bilinen *Tahtta Oturan Meryem* ikonalarında, adından da anlaşılacağı gibi Meryem, sırt tarafı yükseğe ve minderli bir tahtta otururken bir eliyle kucağındaki (çocuk) İsa’yı tutar, diğer eliyle de kurtuluşun İsa’da olduğunu işaret eder biçimde tasvir edilmektedir. Hıristiyanlar arasında mucizeler yarattığına ve esrarengiz yapısı olduğuna inanılan bu tarz ikonaların en bilindik örneğini, Ayasofya apsisinin yarım kubbesindeki, İkonoklazm döneminden sonra yapılmış ilk figüratif tasvir örneği olması açısından önem taşıyan “*Meryem ve Çocuk mozaigi*” oluşturmaktadır (Şen, 2017:1366-1367; Üresin, 2016:8).

²¹ *Galaktotrophousa* adıyla da bilinen Emziren Meryem ikonalarının kaynağının, Mısır Tanrıçası İsis’in kucağındaki bebeği Horus’u emzirmesinden geldiği rivayet edilmektedir. Bu ikonalar, Hıristiyanlarca, anne ile evlat arasındaki

Meryem Ana'ya ait bu ikonalar dışında Tanımlayıcı ve Oniki Yortu (Dodekaorton) ikonaları içerisinde yer alan başka ikonalar da vardır. Bu ikonalarından biri de mevcut en eski örnekleri, X. yüzyıla dayandırılan Meryem Ana'nın ölümünü anlatan "Koimesis" ikonalarıdır (Walsh, 2007:18-19). Hıristiyanlığın tarihi sürecinde dönem dönem ikonalarda, farklı şekillendirmeler söz konusu olabilmıştır. Dolayısıyla Meryem'in ölüm sahnesi de hem zaman hem de coğrafi yapı itibarıyla farklı resmedilebilmiştir (Shoemaker, 2002:10-280; Gonzalez, 2017:192-226). Burada söz konusu farklılıklar dikkate alınmaksızın genel hatlarıyla ortak biçimde değerlendirilmeye gayret gösterilmiştir.

Meryem Ana'nın doğumundan ölümüne kadar hayatındaki olaylar ve dönemler, Ortodoks ilahiyatında önemli bir yer tutmuştur. Bu olaylardan ve dönemlerden birisi Meryem Ana'nın ölümü olmuştur. Yunanca "Koimesis" adı ile bilinen Meryem Ana'nın Ölümü sahnesi, Fransızca "uyumak/uyku" anlamında "Dormire"den gelen "Dormition" kavramıyla zikredilmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre Hıristiyan ilahiyatına uygun yaşayanlar için ölüm bir uykudur²². Bu bağlamda Meryem'in ölümü de, ölümün mecazî bir yansıması olarak "Meryem'in Uykusu/Uyuması" şeklinde isimlendirilmektedir (Barut, 2012b:69; Küçük ve Arslan, 2017:885).

Ortodokslarca kurtuluş hikâyesinin son sahnesi olarak yorumlanan Meryem'in ölümü olayında birkaç aşama söz konusudur. Bu aşamalar; Meryem'in dua etmesi ve duasının kabulü ile havarilerin değişik coğrafi bölgelerden Kudüs'e gelmesi; meleğin Meryem'e görünerek palmye/hurma dalıyla birlikte (üç gün içinde) öleceğini bildirmesi; Meryem'in Yuhanna'ya emanetini teslim ederek havarilere veda etmesi; Havarilerin Meryem Ana'nın etrafında toplanmaları ve onun naaşını Kidron (Jehoshaphat/Josephat Vadisine) taşınmaları²³; Meryem'in naaşının mezara yerleştirilmesi şeklindedir (Cömert, 2008:197; Smith, 2011:81; Küçük ve Arslan, 2017:885-886; dstp.rel.pl, 2017).

Bu aşamalar çerçevesinde, İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi ile birlikte Meryem Ana için hayat, ıstıraba dönüşmeye başlamıştır. Evladını kaybeden ve onun acısını yaşayan Meryem Ana, İsa'nın boş mezarı başında kendisine dönmesini hatta ondan kendisini de yanına almasını istemiştir. Bu yüzden de Meryem Ana'yı, "Acıların Annesi" (Mater Dolorosa) olarak isimlendirenler de vardır. Hatta bu acıyı yansıtan, Meryem'in tek başına, ellerini birleştirerek dua eder biçimde "Yas Tutan ve Koruyan Meryem" tasvirlerinden de

bağ ile birlikte Tanrı ve insanlık arasındaki ilişkinin sembolü olarak değerlendirilmektedir. Emziren Meryem ikonalarında, Meryem tam/bütün veya yarım figür şeklinde resmedilebilmektedir (Şen, 2017:1369; Higgins, 2012:71, 84-90).

²² Mitolojik anlamda da uyku ile ölüm arasında yakın bir ilişki kurulmakta ve uyku, "küçük ölüm" olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda "Ne alınır, ne satılır, Ne görülür ne tutulur, Ona derler küçük ölüm, O gelince yatılır. O gidince kalkılır." bilmeceyi de hem uyku ile ölüm arasındaki ilişkiyi hem de uykunun geçici ölüm olmasını açıkça ortaya koymaktadır (Küçük, 2017:31).

²³ Meryem'in naaşının taşınması esnasında iki olay vuku bulur. Bunlardan birincisi, protesto etmek amacıyla bir çetenin musallat olması; diğeri de bir Yahudi rahibin tabuta müdahale etmesidir (dstp.rel.pl, 2017).

bahsedilmektedir. Zaten Bizans tasvir sanatında, elleri üzüntüyle başa veya ağza götürme, elleri birleştirme, giysinin bir parçasıyla yüzünü/gözlerini kapatma yas belirten davranışlar arasında gösterilmektedir. Koimesis ikonalarında da bu tarz betimlemeler görülmektedir (Canverdi, 2005:169; Tümer, 2011:79; Barut, 2012a: 51; Üresin, 2016:10-12).

Meryem'in ölme arzusuna, isteğine karşılık Tanrı, meleklerini göndermiştir. Bunun üzerine Gabriel (veya ismi bilinmeyen bir melek), Meryem'e görünerek, üç gün içerisinde cennette oğluna kavuşacağını müjdelemiş ve ona, öldükten sonra mezarının başucuna dikilmesi amacıyla bir palmye (hurma) dalı/yaprağı vermiştir. Meryem Ana, kendisine vaat edilen üç günlük süreçte, elindeki palmye dalı ile Zeytin Dağı'nda, Tanrı'ya dua ederek ölümünü beklemeye başlamıştır. Bu süre zarfında melek, ona tekrar görünerek hazırlıklarını tamamlamasını istemiş ve o da, ölümü ile ilgili tüm hazırlıklarını tamamlamıştır. Meleğin Meryem'e görünmesinden (üç saat) sonra Meryem havarilerle birlikte evde dua ederken, yüksek sesler duyulmuş, büyük bir gök gürültüsü olmuş, fırtına kopmuş, sağanak halinde yağmur yağmış ve deprem olmuştur. Ayrıca Melekler ordusu ile Serafim, Meryem'in evini kuşatmıştır. İki günlük zaman diliminde dua ile hazırlıklarını tamamlayan Meryem Ana, kendisine eşlik eden üç bakire kadınla (Sepphora, Abigail ve Jael) üçüncü gün evine dönerek yatağına uzanmıştır.²⁴ Ancak Meryem Ana'nın, ölümü ile ilgili herhangi bir endişe veya acı hissetmediğine de vurgu yapılmaktadır. Bu rahatlık ve endişesiz tavır, hem ikonaya “*derin uyku*” adıyla hem de Meryem Ana'nın yüzüne yansıtılmıştır.

Meryem Ana, kendisine verilen dalı/yaprağı, Cuma günü, kendisini ziyarete gelen Yuhanna'ya teslim ederek²⁵ ondan bütün havarilerin ölümünde hazır bulunmasını istemiştir. Havarilerin de Meryem Ana'nın yanına gitmek için gizemli uyarı aldıkları hatta onun yanına gelirken olağanüstü bir yolculuk yaptıkları ve bu yolculukları sürecinde insanların ihtiyaçlarına göre çeşitli mucizeler sergiledikleri dile getirilmektedir. Böylece Meryem, yanına gelen tüm havarileri tek tek kutsamış ve Havariler de onun için dua etmişlerdir (Ersoy, 1999:79-80; Tümer, 2011:79-81; Barut, 2012b:68; Panagopoulos, 2012:4; Alev, 2014:45-46; Gezgin, 2017; Küçük ve Arslan, 2017:885-887; Gonzalez, 2017:187-188)

Koimesis ikonalarında; Meryem Ana, genellikle düz yatar ve gözleri kapalı vaziyette betimlenmektedir. Ancak Kılıçlar Kuşluk Kilisesi'ndeki Koimesis sahnesinde, Meryem'in gözlerinin açık ve gövdesinin üst kısmının oturur biçimde

²⁴ Pamir, Meryem Ana Efes'te Kalyon adlı eserinde bu ortamı andıran şöyle bir bilgiden bahsetmektedir: “Meryem Ana'yı odasında dar, beyaz ve alçak bir yatakta uzanmışken gördüm; uzun bir çarşaf onu tamamen örtmüştü. Beş kadının birbiri ardına odasına ona sanki elveda demek için girdiklerini gördüm. Meryem Ana'yı terkettikleri sıradaki ağzlarından dökülen dualar ve acı ifade eden hareketleri son derece dokunaklı idi. Bu kadınların arasında peygamber Anna'nın yeğeniyle Elizabet'in yeğeni Mara'yı farkettim...” (Pamir, 2017:8).

²⁵ Bazı kaynaklarda ise “cennetten gelen melek Meryem'e görünür ve ona palmye dalı uzatır, bu dalı havarilere vermesini söyler. Üç gün içinde bedenini terk edeceğini haber verir. Palmye dalını havariler onun cenazesinde taşıyacaklardır. Meryem meleğe neden her bir havari için ayrı ayrı değil de, hepsi için tek bir dal getirdiğini sorar. Dalın tek bir havariye verilmesi diğerleri arasında huzursuzluk yaratacaktır” şeklinde ifade edilmektedir (Barut, 2012a:37).

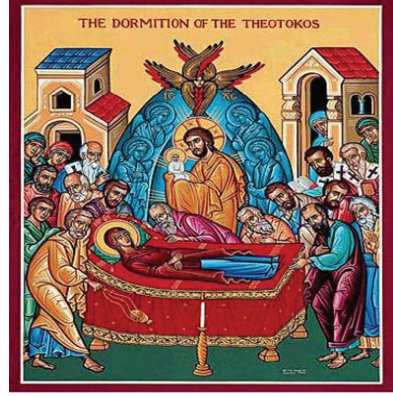
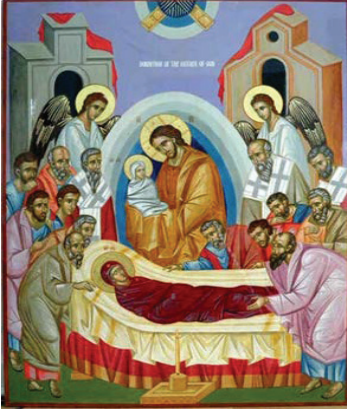
tasvir edildiği dile getirilmektedir. Bu tasvirin bazı kiliselerde de görülebildiği belirtilmektedir. Yapılış dönemleriyle ilişkili olarak değişkenlik gösteren bu şekildeki tasvirin sebebi de şöyle yorumlanmaktadır: “Meryem ölmeden hemen önce İsa’ya son duasını okurken, İsa da onun ölümüne geçmek üzere olan ruhunu tutarken, Aziz İoannes başucunda ona doğru eğilip ne söylediğini dinlemektedir” (Alev, 2014:113). Ayrıca ikonada, Meryem’in yatağının zengin işlemeli, ihtişamlı olduğu ve panelin alt kenarının merkezinde bir kaide dışında herhangi bir aksesuarın veya mobilyanın olmadığı da vurgulanmaktadır (Gonzalez, 2017: 194). Meryem’e vaad edilen üç günlük sürenin tamamlanması ile Mesih İsa, altın sarısı²⁶ renk ve ilahî ışık (mandorla) ile göklerden gelir. Bazı ikonalarda İsa, ebedî bir zaferin ve merkezîyetçiliğin bir simgesi olarak beyaz, mavi veya gri tonlu ışık (mandorla) ile sembolize edilebilmektedir (Ersoy, 1999:80; Walsh, 2007:26). Ayrıca Koimesis sahnesindeki, İsa’nın mandorlalı halinin ilk defa Yeni Tokalı Kilise’de tasvir edildiği de ileri sürülmektedir (Barut, 2012a:51).

Oğlu İsa’yı gören Meryem, büyük bir sevinç ve heyecan içerisinde memnuniyetini gösterir ve ruhunu oğluna emanet eder. Bu durum, Luka, 1:46-48’de şöyle dile getirilmektedir. “Meryem de şöyle dedi: Canım Rabbi yüceltir; Ruhum, Kurtarıcım Tanrı sayesinde sevinçle coşar. Çünkü O, sıradan biri olan kuluyla ilgilendi. İşte, bundan böyle bütün kuşaklar beni mutlu sayacak”. İsa da annesinin ruhunu alarak Tanrı’ya teslim eder. Başka bir rivayette ise Meryem’in ölüm anında, İsa Mesih’in meleklerle birlikte annesinin evine geldiği ve onun ruhunu teslim olarak baş melek Mikail’e veya orada hazır bulunan meleklerden birisine verdiği anlatılmaktadır. Zaten bazı ikonalarda, melek(ler) Meryem’in ruhunu cennete veya gökyüzüne götürür şekilde tasvir edilebilmektedir (Yılmaz, 1993:130; Walsh, 2007:22; Barut, 2012a:37; Alev, 2014:46; Küçük ve Arslan, 2017: 886; Gonzalez, 2017:188-189).

Meryem’in ruhunun bedeninden ayrılırken, yüzünün nurlandığı/ışıkla dolduğu ve güzel kokuların her tarafı kapladığı, parlak ışıkların hâkim olduğu, cennetten seslerin yükseldiği belirtilmekte ve bu olayı anlatan tasvirler yapılmaktadır (Alev, 2014:46). Böyle bir ortamda büyük bir heyecana kapılan Petrus, İsa’ya kendi ruhlarının da Meryem’inki gibi parlak olup olmayacağını sorar. İsa da ona, her insanın doğduğunda ruhunun bu şekilde olduğunu; ancak işledikleri günahlar nedeniyle parlaklığını kaybettiğini söyler (Barut, 2012a:38).

²⁶ İkonografide; altın sarısı, mükemmelliğin, arınmışlığın, aydınlığın sembolü kabul edilmekte ve İsa ile özdeşleştirilmektedir. İsa’nın altın rengi ve etrafında melekler ile tasvir edilmesi de onun ilahî zaferinin bir işareti olarak yorumlanmaktadır. Altın sarısı, ikonalarda özellikle taht, hale gibi unsurlar ile birlikte ele alınmaktadır. Bu renk, Tanrı’nın ilahî ışığını ve Tanrı Krallığı’nın ihtişamını/parlaklığını yansıtmaya özelliği ile “Tanrı’nın ilahî doğası”nı simgelemektedir. Ayrıca ikonalarda altın sarısı, başın etrafındaki halede de dikkat çekmekte ve o, sonsuzluk ve ölümsüzlük hatta “İsa’nın göğe çıkışının ardından, O’nun yeryüzündeki boşluğunu dolduran” bir amblem olarak betimlenmektedir (Küçük ve Arslan, 2017:885,887).

(Koimesis ikonasından örnekler-1)

Kaynak: The Dormition, 2017; Elia, Saint, 2017

Annesinin ölümünün ardından İsa Mesih, havarilerden annesinin cesedinin şehrin eteklerinde bir mezara taşınmasını ister. Havariler de bu emir doğrultusunda, ilahiler eşliğinde Meryem’in cesedini, Kidron (Josaphat) Vadisi’ne veya Zeytin Dağı yakınındaki bir vadiye götürürler. Bu mekânın, Getsemani ve Siyon Dağı olabileceği de dile getirilmektedir (Harman, 2004:237-239; Smith, 2011:80; Barut, 2012a:39-40; Tümer, 2011:78-93; Pamir, 2017:7).

Meryem’in cenazesinin taşınması esnasında, Yahudi rahip Jefonias, Meryem Ana’nın ölüp ölmediği şüphesiyle tabutuna vurarak içeriden bir ses gelmesini bekler. Bunun üzerine Başmelek Mikail²⁷ (soldaki ikonada, elinde kılıçla hamle yapar vaziyette görülen), kırmızı elbise veya pelerin ve başında örtü ile betimlenen Yahudi rahibin tabutu tutan iki elini de kılıçla keser. Ancak sessizlik ve matem ortamını bozarak Meryem’e olan inançsızlığını sergileyen Yahudinin tövbe edip af dilemesi neticesinde ellerine tekrar kavuştuğu da dile getirilmektedir²⁸ (Yılmaz, 1993:118, 130; Panagopoulos, 2012:4; Barut, 2012a:39; Küçük ve Arslan, 2017: 887; Gonzalez, 2017:189).

²⁷ Başmelek Mikail, ikonada dikkat çeken unsurlardandır. Çünkü Mikail’in, IV. veya V. Yüzyıllarda bir kült olarak geliştiği dile getirilmektedir. O, melekler içerisinde önemli bir ayrıcalığa sahip olup, “*haberçilerin prensi*” olarak isimlendirilmektedir. En büyük prens olarak takdim edilen Mikail, Tanrı’nın iradesini gerçekleştirme amacını taşıyan bir görevli olarak da tasvir edilmektedir. Çünkü Hıristiyan sanatında, Mikail’in ölecek kişinin canını aldığına inanılmaktadır. Bu bağlamda ikonografide, Mikail motiflerinde, onun genellikle can almaya hazır ve uçar biçimde betimlendiği görülmektedir. Ancak Koimesis tasvirlerinin gelişmiş biçiminde, Serafim ve Kerubim meleklerinin yer aldığı “Melekler/Göklar Ordusu” dikkat çekmektedir. Hatta söz konusu bu ordunun, ilk kez “*Sopocani Manastırı*”ndaki Koimesis sahnesinde tasvir edildiği de belirtilmektedir (Yılmaz, 1993:166; Nes, 2004:91; Tradigo, 2006: 46-51; Barut, 2012a:51).

²⁸ Buna benzer başka bir rivayet ise şu şekildedir: “...Muazzam bir gürültü Kudüs sokaklarını doldurur. Bu sesi duyunca tedirgin olan Yahudi din adamları, Meryem’in ruhunun bedeninden ayrıldığını ve havarilerin ilahiler söyleyerek onun etrafında toplandığını öğrenirler. Aniden Şeytan onları içine girer ve öfkeyle dolarlar. Havarileri öldürmeye ve büyüçüyü (İsa) taşımış olan bedeni (Meryem) yaktmaya niyetlenirler. Ancak bulutların üzerindeki melekler onların görme yetilerini işlemez hale getirir ve bu toplulukta kiler nereye gittiklerini göremediklerinden

Meryem'in daha öncesinde belirlenmiş olan yere defnedilmesiyle birlikte havariler üç gün mezarın başında beklerler. Üçüncü günün sonunda mezar açıldığında içinde mezar eşyaları dışında bir şey bulamazlar. Çünkü inanişaya göre melekler, Meryem'in cesedini cennete götürmüşlerdir. Hatta onun bedeni, cennette yaşam ağacının altına yerleştirilmiş ve ruhu bedeniyle yeniden bütünleşmiştir. Bir rivayete göre de Meryem'in mezara defnedilmesinden sonra İsa, havarilerine kendisinden bir isteği olup olmadığını sorar. Onlar da Meryem'i beraberinde cennete götürmesini isterler. Meleklerin de şarkılar ve ilahiler eşliğinde "Cennetin Anası/Kraliçesi"²⁹ veya "Gökyüzünün Kraliçesi" edası ile Meryem'in bedenini ve ruhunu göğe çıkardıklarına inanılmaktadır. Dolayısıyla ikonografide Meryem'in ölümü, "Meryem'in Göğe/Cennete Alınması"³⁰ ikonası ile birlikte konu edilebilmektedir (Tümer, 2011:80-81; Smith, 2011:83; Barut, 2012a:40; Panagopoulos, 2012:4; Vierra, 2015:67-68; Gonzalez, 2017:188-189; Küçük ve Arslan, 2017:886).

İkonada, Meryem'in başının sola gelecek şekilde eğime sahip olduğu görülmektedir. Ancak Hıristiyanlığın erken dönemlerde, Meryem'in başının sağa dönük biçimde olduğu; XI. Yüzyıldan sonra sola yatık şekilde betimlendiği ifade edilmektedir (Canverdi, 2005:169). İkonadaki Meryem'e bakar vaziyetteki İsa'nın

başlarını şehir duvarlarına çarparlar. Ancak din adamlarından biri duvarların arasından geçmeyi başarır ve palmye dalıyla taçlandırılmış tabutu ve ilahi söyleyen havarileri görünce çok büyük bir öfkeye kapılır. Tabutu devirmek niyetiyle palmye dalını bulunduğu yerden alıp yere çalmak ister. Ancak anında elleri dirseklerinden koparak tabutun üzerinde asılı kalır. Petrus, havarilerden merhamet dileyen adama o gücün kendilerinde olmadığını, ancak İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğuna iman etmesi durumunda kurtulabileceğini söyler. Yahudi din adamı konuşmaya başlar ve aslında İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu bildiklerini ve atalarının yoksullara destek, dertlilere derman olmaları konusunda kendilerine öğüt vermesine rağmen tamahkârlık yüzünden bunları görmezden geldiklerini ve İsa tapınağa gelip onları Allah'ın evini bozmakla itham edip eleştirildiğinde ve onları tapınaktan attığında öfkelenediklerini ve Tanrı'nın Oğlu olduğunu bile O'nu öldürmek için plan yaptıklarını itiraf eder ve tekrar merhamet diler. Petrus tabutun yere konmasını emrederek rahibe eğer tüm kalbiyle iman ediyorsa, gidip Meryem'in bedenini öpmesini ve ona ve ondan doğan Tanrı'ya inandığını söylemesini buyurur. Yahudi din adamı üç saat boyunca Musa'nın kitabından ve diğer peygamberlerin kitaplarından Meryem'in, Görkem'in Tanrısı'nın Tapınağı olduğuna dair metinler okur. Diğerleri daha önce hiç duymadıkları bu metinlerle şaşkına dönerler. Petrus rahibe gidip kollarını yerine takmasını söyler. Duayla takılan kollar eski hallerini alırlar. Palmye dalından bir lif alarak şehre gitmesini, orada göreceği kör kalabalığa kendisine ne olduğunu anlatmasını, inananların gözüne bu lifle ile dokunarak gözlerini açacağını söyler. Dediği gibi olur, inananların gözleri açılır, inananlar kör kalır..." (Barut, 2012a:39-40).

²⁹ Katoliklerce, Meryem'in, İsa tarafından "Yaşam Annesi" olarak önce ruhunun sonra bedenini göğe alındığı kabul edilmektedir. Bu konuda, Papa XII. Pius tarafından 11 Ekim 1954'de Meryem'in, oğlu İsa Mesih ile birlikte cennete yükseldiğine dair bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelge ile "Meryem'in kraliçeliği" bayramının kurallarını ve yasaklarını açıklayan Papa, Meryem'in "kraliçe" şeklinde çağırılması gerektiğini belirtmiştir (Budak, 2012:62; Uzuner, 2015:87; Pamir, 2005:164-165).

³⁰ İkonografide, Meryem'in göğe alınması ile birlikte Meryem'in taçlandırılması sahnesi de görülebilmektedir. Bu sahne, Vahiy 12:1'de, "Gökte olağanüstü bir belirti, güneşe sarınmış bir kadın göründü. Ay ayaklarının altındaydı, başında on iki yıldızdan oluşan bir taç vardı..." şeklinde açıkça ifade edilmektedir. Çünkü İsa'nın, annesine öldüğü gün bedeninin cennete götürüleceğini ve ruhunun cennete yükseleceğini söylediği rivayet edilmektedir. Buna bağlı olarak Meryem'e, oğlu İsa tarafından cennete kabul edilmesinin ardından, kendisine hem baba hem de oğul tarafından veya İsa ya da bir melek tarafından "Meleklerin İmparatoriçesi, Cennet Kraliçesi" sıfatı ile taç giydirilmiştir (Vahiy, 18:7; Cömert, 2008:197; Smith, 2011:82; Gonzalez, 2017:188; Üresin, 2016:7-10). II. Vatikan Konsili'nde de "Gerçekte göğe yükselmiş olan ve fakat kurtuluş misyonunu terk etmeyen Meryem, sayısız aracılığı ile o, ebedi kurtuluşun yeteneklerini sağlamaya devam etmektedir" denilerek Meryem'in gökte olduğu dile getirilmiştir (Aydın, 2015:16). Hatta bir dönemler kilise olarak faaliyet gösteren Arap Camisi'ndeki yan neflerden birinde Beş meleğin tuttuğu bir perde önünde İsa'nın Meryem'i "ilahî ışık"la taçlandırmasını konu edinen "Meryem'in taçlandırılması" sahnesinin yer aldığı ifade edilmektedir (istanbuldasanat.org, 2017).

elindeki bebek (eidolon), Meryem'in ruhunu sembolize etmektedir. Bazı ikonalarda ise Mesih İsa, annesinin başucunda oturmuş ve elinde de bir güvercin tutar şekilde tasvir edilmektedir. İkonografide, Kutsal Ruh'un bir göstergesi olan güvercin, burada Meryem'in ruhunu³¹ simgelemektedir (Yılmaz, 1993:130; Budak, 2012:62; Alev, 2014:122-163).

(Koimesis ikonısından örnekler-II)

Kaynak: Orthodox Northwest, 2017; The Orthodox Church in America, 2017

Meryem'in ölümünde, (şüpheci) Tomas'ın dışındaki tüm havariler, Meryem'in yatağının etrafındadır. İkonalarda genel olarak havarilerin altısı sağ, altısı da sol tarafta olacak şekilde betimlenmektedir. Meryem'in etrafındaki havariler de çeşitli hareketlerle üzüntülü ve Meryem'e bakar şekilde resmedilmektedir. Meryem'in baş (sağ) tarafında, elinde buhurdanla³² son tazimlerini yapan ilk havari Petrus, sol tarafında kambur biçimde Yuhanna (bazı kaynaklarda Pavlus) ve ayaklarının ucunda ise Pavlus tasvir edilmektedir. İkonografide Petrus genellikle, sakallı, yaşlı bir adam; Pavlus ise grimsi saçları olan ve (seyrek) kahverengi sakallı kel bir adam ve Yuhanna da elinde İncil olabilen, bazen kel, uzun seyrek sakallı (yaşlı) bir adam şeklinde betimlenebilmektedir. Ancak Pavlus, havari olmamasına³³ rağmen ikonada

³¹ Mitolojik anlamda, ölüm olayında, ruhun kanatlı bir nesne olarak düşünülmesi, halk arasında bir kimsenin kapalı bir mekânda ölmesi ile mekânın kapılarının veya pencerelerinin açılması aynı düşüncenin bir ürünüdür. Hatta ruhların; Tanrı'nın çocukları ile birlikte hayat ağacının dalları arasında uçtuğuna ve bir insan doğduğunda, bu dallar arasından “kuş” şeklinde gelerek ona can verdiğine inanılmaktadır (Küçük, 2017:30-31).

³² Hıristiyanlıkta, Meryem Ana'dan şefaatçi olması amacıyla dileklerde bulunulmakta ve buhurdanlık kutsanmaktadır. Çünkü Hıristiyan geleneğinde buhurdanlar, duaları Tanrı'ya ulaştıran simgesel bir araç olarak cenaze törenlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca bayram sürecinde ikonalar da tütsülenmekte ve diyalog halinde Mezmurlar'dan bölümler okunmaktadır. İkonaların tütsülenmesi, hem saygının hem de ikonalarda resmedilen şahsiyetlerin hazır ve nazır olduğunun bir simgesi kabul edilmektedir (Demirci, 2005:61; Köroğlu, 2017:112; Barut, 2012a:45; Küçük ve Arslan, 2017:888; Bakakos, 2017).

³³ Oniki havari Petrus adını alan Simun, kardeşi Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay'ın oğlu Yakup, Yurtsever olarak tanınan Simun, Yakub'un oğlu Yahuda ve Yahuda İskariyot'dur. İskariyot'un ihanetinin ardından yerine Barsabba ve Yustus olarak bilinen Yusuf ile Mattiya önerilir. Sonra kura çektilir ve kura ile Mattiya on bir elçiye katılır (Luka, 6:13-16; Elçilerin İşleri, 1:23-26).

kendisine yer verilmiştir. Zaten Pavlus'un da İsa'yı görmediği ancak Meryem'i görmekle İsa'yı görmüş gibi olduğu ifade edilmektedir (Yılmaz, 1993:130; Ersoy, 1999:82; Walsh, 2007:20-24; Köroğlu, 2017:12; Barut, 2012b:70; Gezgın, 2017; FOGT, 2017; Gonzalez, 2017:194; Küçük ve Arslan, 2017:886).

Koimesis ikonalarında; Petrus'un buhurdan, Yuhanna'nın ise tütsü kutusu tuttuğu görülebilmektedir. Çünkü buhurdanla tütsü yakmak, Bizans ölüm liturjisinin bir parçası olarak büyük önem arz etmektedir (Barut, 2012a:45). İkonada ayrıca Petrus, sağ eliyle tütsü yaparken sol eliyle de elbisesiyle gözyaşlarını siler; Pavlus'un da hislerini kaybetmiş olarak Meryem'e bakar ve ellerini, ayaklarına uzatır biçimde betimlemelere de rastlanabilmektedir. Bununla birlikte Yuhanna'nın ise derin bir üzüntü içerisinde nadiren başını yatağa koymuş şekilde tasvirler de görülebilmektedir. Bu tarz betimlemeler, yas alametinin farklı türleridir. Ayrıca Koimesis tasvirlerinde, yüzleri birbirine dönük olanlardan eli yüzünde olan kişinin Filip, hayretler içerisinde elleriyle başını tutan diğer kişinin de Andreas olduğu belirtilmektedir (Walsh, 2007: 24).

Bazı Koimesis ikonalarının sağ tarafında yer alan evin köşesinde Damaskinoslu Aziz Yuhanna'nın "*Kutsal Bakire, sen cennette ağırılanmaya ve cennet mekânlarında boy göstermeye lâıksın*" şeklinde yazılı bir rulo; sol kısımdaki evin köşesinde ise şair Aziz Kosmas'ın, "*Sen fani bir kadınsın, fakat buna rağmen havariler mucizevi biçimde seni Tanrı'nın lekesiz annesi olarak kabul ederler*" biçiminde yazılı bir rulo tutar vaziyette betimlemelerin olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Ayrıca Damaskinoslu Aziz Yuhanna'nın, ucu ikiye ayrılmış sakalı olan, yaşlı; Aziz Kosmas'ın ise sivri sakallı, yaşlı, kel bir adam şeklinde resmedildiğine de dikkat çekilmektedir (Barut, 2012b:70).

İkonada Kudüs şehrinin bir simgesi olarak değerlendirilen kulelerde/ kapılarda Elizabet (Iacivert çarşafı) ile Meryem'in annesi (erguvan renkli) dikkat çekmektedir. Bazı betimlemelerde dağ (Zeytin Dağı) motifi de görülebilmektedir. Ayrıca ikonada yukarı tarafta görülen yarım küre ise cennetin simgesi olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 1993:118; Ersoy, 1999:82; Köklü, 2006:45-46; Walsh, 2007:20,29; Smith, 2011:80; Uzuner, 2015:25-26; Küçük ve Arslan, 2017:887).

Havarilerin arkasında ellerinde İncil ve haç sembolü elbiseleri olan Timoteyus, Hiyeroteyus ve Ayeropagit olarak da bilinen Dionisiyus adlı üç yaşlı kişi³⁴ (Mesih İsa'nın kardeşi olarak zikredilen Yakup ile birlikte dört olabilmekte), piskoposları temsil etmektedir. Ancak Koimesis sahnelerinde, piskopos ve yas tutan kadınların XI. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı belirtilmektedir. İkonada, İsa, Meryem ve Meryem'in ruhunu temsil eden bebek ile birlikte haç işaretine sahip olanların halesi bulunmaktadır. Çünkü hale; yaşamları ve eylemleri ile olağanüstülük gösteren kimseler için kullanılan dinî bir semboldür. Dairesel,

³⁴Bu piskoposlar, Hierotheus, Dionysius (Aeropagite) ve Yakup şeklinde de isimlendirilebilmektedir. Hatta tek olarak tasvir edilen kişinin Yakup olduğu belirtilmektedir (Walsh, 2007:22).

Haçlı, Dörtgen, Altı Köşeli ve Elipsoit (badem) şeklinde beş şekilde olan hale, hem ruh hem de beden üzerindeki hâkimiyeti ve insanın vücudunun semavî kubbesi ile paralel doğrultuda değerlendirilen baş ekseninde olmaktadır (Canverdi, 2005:169; Walsh, 2007:22; Barut, 2012a:47; Barut, 2012b:70; Küçük, 2016a:244).

İkonada; Meryem'in sağ-sol omuz ve alınındaki üç yıldız ile onun bakireliği sembolize edilmektedir. Çünkü Hıristiyanlıkta genel anlamda Meryem, hem doğum öncesi hem de doğum sonrası daima, her zaman bakiredir. “Aiparthenu/ Daima Bakire” tabiri ile kullanılabilen Meryem'in bakireliği, Ortodoks ve Katolik Hıristiyan inanç sisteminde önemli bir yer tutmaktadır (ÖDE, 2017; Küçük ve Arslan, 2017:887). Ayrıca gerek Meryem'in elbisesi gerekse yatak örtüsü başta olmak üzere Meryem ile ilgili ikonalarda “Kırmızı ve Mavi” renkler ön plâna çıkmaktadır. Kırmızı, Meryem'in insancıl; mavi ise göksel yönünü sembolize etmektedir. Ancak kırmızıyı ilahî aşk/sevgi, “bekaretin rengi” ve maviyi öte alemin boyutu, “ruhun, düşüncenin rengi” olarak betimleyenler de vardır. Petrus'un da genel olarak mavi tunik üzerine sarı veya koyu sarı pelerin taktığı rivayet edilmektedir (Ersoy, 2000:56-59; Demirci, 2005:60; Walsh, 2007:22,25; Budak, 2012:62).

(Koimesis ikonasından örnekler-III)

Kaynak: Greek Orthodox Church of Australia, 2017; Dormition of Theotokos Icon, 2017

Koimesis ikonalarında merkezî bir eksen oluşturma adına ortada bir mum görülebilmektedir. İsa'nın da, ikonanın ortasında resmedilmesi, onun ikonadaki merkeziliğini göstermektedir. İkonadaki kadınlar ise genel anlamda Kudüs'te kilise üyesi olan (bakire) kadınları, özelde Meryem'in hizmetçileri “*Sepphora*, *Abigail* ve *Jael*”i simgelemektedir. İkonanın en üst kısmında Meryem'in cennete gideceğini gösterir vaziyette kapıların açık olduğu görülmektedir. Zaten Tomas'ın cenaze törenine katılmayıp, Meryem'in mezarına baktığında, ilahî bir müzik eşliğinde mezarında sargılardan, güllerden veya yapraktan başka bir şey görememesinin Hıristiyanlarca onun cennete alındığının göstergesi olarak

değerlendirilmektedir. Hatta Meryem'in aynı günün akşamında havarilerin bir arada olduğu zaman diliminde onlara görüldüğü, sevinmeleri gerektiğini ve daima onlarla olduğunu söylediği dile getirilmektedir. Böylece havarilerin masadaki ekmeği kaldırarak onun adına dua ettikleri ve bu geleneğin de bazı manastırlarda, "Meryem'in onuruna ekmeğin kaldırılarak dua edilmesi" şeklinde yaşatıldığı ifade edilmektedir. Bazı ikonalarda da Meryem'in cennete alınırken "Tomas'ın Meryem'den kutsal kemeri alması" da tasvir edilmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre bu kemer, Meryem'in dirilmesinin ve göğe yükselmesinin bir simgesidir (Walsh, 2007:24; Küçük ve Arslan, 2017:886-887).

Sonuç

Ortodoks Hıristiyanlıkta hem Meryem Ana hem de ikonalar büyük bir önem taşımaktadır. Meryem Ana, "Tanrı doğuran/Annesi" (Teotokos) olarak İsa'nın annesi olmanın yanında kilisenin de annesidir. Bu bağlamda O, tüm insanlığın annesi olarak değerlendirilmekte ve şefaatçi olarak kabul edilmektedir. Meryem Ana'nın bakireliği, iffeti ve Tanrı analığı gibi birçok üstün özelliği sebebiyle Ortodokslukta, doğumundan ölümüne kadar hayatının önemli anıları, geleneksel biçimde hem "bayram" niteliğinde kutlanmış hem de ikonalarda konu edilmiştir. Meryem'in ölümü de bu bayram niteliğini taşıyan ve ikonalara konu olan olaylardandır.

70

Ortodokslar, ikonalara, bir ibadet aracı olarak büyük önem vermişlerdir. Çünkü onlara göre ikonalar, ibadetin esas, hatta tamamlayıcı unsurudur. Çeşitli şekillerde olan ikonalar, Tanrı suretinin bir yansıması olarak "kutsal objeler"dir. Onlar, Hıristiyan kutsal kitabının görsellik yönünü ifade eden dinî bir eğitim vasıtasıdır. Kutsal kitabın görsel yansımasını oluşturan ikonalar, Ortodoks kiliselerinin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu ikonalar, İsa, Meryem ve Yahya ile birlikte bazı şahsiyetlerin resmedilmesi ile birlikte kutsal kitaptaki çeşitli olayları da tasvir etmektedir. Ancak bu olaylardan bazıları kutsal kitapta değil apokrif kitaplarda yer almaktadır.

Meryem Ana da kanonik veya apokrif metinlerde yer alan şahsiyetlerden ve ölümü de söz konusu olaylardan bir tanesidir. Meryem Ana'nın ölümü, Yunanca "Koimesis" adıyla hem Hıristiyan kutsal mekânlarına isim olmuş hem de kutsal mekânlardaki ikonalarda sahnelenmiştir. "Koimesis/Kimisis", Yunanca Meryem Ana'nın Ölümünü ifade etmekle birlikte bu kavram, Fransızca "uyumak/uyku" anlamında "Dormire"den gelen "Dormition" kavramıyla da zikredilmektedir. Koimesis veya Dormition adıyla zikredilen Meryem Ana'nın ölüm sahnesi; Meryem'in dua etmesi ve duasının kabulü ile havarilerin değişik coğrafi bölgelerden Kudüs'e gelmesi, meleğin Meryem'e görünerek palmye/hurma dalıyla birlikte (üç gün içinde) öleceğini bildirmesi, Meryem'in Yuhanna'ya emanetini vererek havarilere veda etmesi, Havarilerin Meryem Ana'nın etrafında toplanmaları, Havarilerin Meryem'in naaşını taşıyarak mezara yerleştirmeleri şeklinde birkaç temadan oluşmaktadır.

Kaynakça

- Akkaya, T. (2000). *Ortodoks İkonaları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Alev, A.Ö. (2014). *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Alicı, M. (2016). “Kur’an-ı Kerim ve Katolik Meryem Teolojisi (Mariology ve Kur’an-ı Kerim)”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. S:9. ss:103-115.
- Aslanova, S. (2006). *Rus Ortodoks Kilisesi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Aydın, M. (1991). *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. (1995). *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (2015). “I. İznik (M.S.325) ve Efes (M.S. 431) Konsilleri Doğrultusunda Hıristiyanlık’ta Hz. Meryem Kültü’nün Gelişimi”. *Türk İslam Medeniyetleri Akademik Araştırma Dergisi*. Yaz-S:20. ss:9-18.
- Barut, F. (2012a). Bizans Dönemi Kapadokya Kiliseleri Duvar Resimlerinde Koimesis (Meryem’in Uykusu) Tasvirleri. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Barut, F. (2012b). Bizans Sanatında “Koimesis” (Meryem’in Uykusu) Tasvirlerinin Kökeni ve İkonografisi. *Sanat Tarihi Dergisi*. C:XXI. S:2-Ekim. ss:67-72.
- Budak, D. (2012). *Anadolu’da Yaşamış Aziz Ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Candea, V. (2005). “Icons”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. USA. Vol:7. pp:4352-4354.
- Canverdi, A. (2005). Kapadokya Bölgesi Gözelöz (Mavrucan) ve Ortaköy Mevkiindeki Kiliselerin Duvar Resimlerindeki Sahnelerin İkonografisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Cormack, R. (2007). *Icons*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cömert, B. (2008). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Demirci, K. (2005). Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Demirci, K. (2007). “Ortodoksluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C:33. ss:409-413.
- Durant, W. (2016). “Batı Geleneklerinin Yakın Doğulu Kaynakları”. *Batı’ya Yön Veren Metinler:Kökler/Orta Çağlar*. Der. Alev Alatlı. Ankara. ss:39-64.
- Eroğlu, A.H. (2005). *Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Eroğlu, A.H. (2015). “Hıristiyanlık”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ersoy, N. (1999). *Semboller ve Yorumları II*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları I*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Flinn, F.K. (2007). *Encyclopedia of Catholicism*. USA.

- Gonzalez, S. (2017). Iconography of The Dormition of The Virgin in The 10th To 12th Centuries: An Analysis From Its Legendary Sources. *Eikón Imago*. Vol:11/1. pp:185-230.
- Guiley, R.E. (2001). *The Encyclopedia of Saints*. New York/USA: Facts On File. Inc.
- Harman, Ö.F. (2004). “Meryem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C:29. ss:236-242.
- Higgins, S. (2012). “Divine Mothers: The Influence of Isis on the Virgin Mary in Egyptian Lactans-Iconography”. *Journal of the Canadian Society for Coptic Studies*. Vol:3-4. pp:71-90.
- Jacob, X. (1994). *Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri*. İstanbul: St. Antuan Kilisesi Yayınları.
- Katar, M. (2001). “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”. *Dinî Araştırmalar Dergisi*. Ocak/Nisan-C:3/9. ss:7-27.
- Kırbay, A. (2010). S.Ü. Edebiyat Fakültesi Koleksiyonunda Bulunan Dini Bir Tuvalin İkona İmajında Yorumlanması. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Köklü, A. (2006). *Hıristiyanlıkta ve İslamda Resim*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Küçük, A., Tümer, G. ve Küçük, M.A. (2017). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, M.A. (2015). “Kuran’daki “Renk” Algısına “Mitolojik ve İkonografik Açıdan” Karşılaştırmalı Bir Bakış”. *TİDSAD*. Yıl:2. S:2. ss:19-54.
- Küçük, M.A. (2016a). “İkonografiden İnanca ‘İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya Süreci’”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Özel Sayı-Aralık. ss:230-274.
- Küçük, M.A. (2016b). *Kutsal Kitap Anlayışı*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, M.A. (2017). “Geleneksel Türk Dini İnanışlarından Mitolojiye: ‘Ölüm/Obur Ruhlar’”. *Gazi Türkiyat Dergisi*. C:20. ss:25-53.
- Küçük, M.A ve Arslan, E. (2017). “İkonografiden Bayrama Bir Ölüm Motifi: ‘Meryem Ana’nın Uyuması/Koimesis’”. 18. *Ulusal Turizm Kongresi (Kültür Turizmi) 18-22 Ekim 2017 Mardin*. ss:884-890. Ankara: Detay Yayıncılık
- Loarte, J.A. (2015). *Mary A Life Close to Jesus*. Opus Dei Information Office. (e-book).
- Nes, S. (2004). *Mystical Language of Icons*. Wm. B. USA: Eerdmans Publishing.
- O’Gorman, N. (2016). *The Iconoclastic Imagination*. London: The University of Chicago Press.
- Özkaymak, B. (2013). *İstanbul Büyük Saray Mozaği’nin İmgesel Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Pamir, D. (Fransızca’dan Çev.). (2005). *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*. İstanbul.
- Panagopoulos, S.P. (2012). “The Byzantine Traditions of the Virgin Mary’s Dormition and Assumption”. *Studia Patristica*. LIV. pp:1-8.
- Polat, K. (2008). *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi.

- Reuman, J. (2005). “Mary”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. USA. Vol:9. pp:5751-5755.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. Ed. Recep Kibar. İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Shoemakers, S.J. (2002). *Ancient Traditions of The Virgin Mary's Dormition and Assumption*. New York: Oxford University Press.
- Smith, A.L. (2011). *The Invisible Made Visible: A Pilgrim's View Of Santa Maria Maggiore And Its Altarpiece*. Long Beach: California State University.
- Şahin, S. (1986). “Doğu-Batı Kiliseleri. Ayrılımları ve Sebepleri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S:4. ss:311-329.
- Şen, V.I. (2017). “Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem ve Çocuk Motifi”. *İdil Dergisi*. C:6/32. ss:1359-1383.
- Tarasov, O. (2002). *Icon and Devotion*. Trans: Robin Milner-Gulland. London.
- Tradigo, A. (2006). *Icons and Saints of The Eastern Orthodox Church*. Trans: Stephen Sartarelli. USA.
- Tümer, G. (2011). *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzuner, S.G. (2015). *Katolik Mezhebine Göre İsa'nın Annesi Meryem*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Üresin, T. (2016). *Sanat Tarihinde Loreto Meryem'i Betimlerinin İkonografisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Vierra, D. (2015). “Is the Virgin Mary Dead or Alive?”. USA: Modern Manna Ministries.
- Walsh, E. (2007). “Images of Hope: Representations of the Death of the Virgin. East and West”. *Religion and The Arts*. Vol:11. pp:1-44.
- Yıldırım, M. (2005). *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Yılmaz, N. (1993). *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Kataloğu I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yitik, A.İ. (2001). *Hz. Meryem ve Efes*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık.
- Yörükoğlu, T. (2006). *Batılılaşma Devri Resim Sanatında Edirne Bulgar Kilisesindeki İkonaların Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

İnternet Kaynakçası

- Angelic Hierarchies. (2017). http://www.markfoster.net/rn/texts/Angelic_Hierarchies.pdf. (Erişim tarihi 11.10.2017).
- Antiochian.org, (2017) The Paraklesis Service. URL:http://www.antiochian.org/sites/default/files/paraklesis_service.pdf, (Erişim Tarihi 11.10.2017).
- Bakakos, Timothy G. (2017). Dormition Of The Theotokos, URL:http://www.assumptionchicago.org/assets/files/news/2016_AssumptionNewsletter_3rd_Issue_August.pdf. (Erişim tarihi 20.10.2017).
- Byzantine icons.(2017). URL: <http://www.scent-of-byzantium.com/antique-style-icon-panagia-dodekaorton-30x40cm-p-92328.html>, (Erişim Tarihi:21.10.2017).

- Chizhenko, Andrei.(2017), Why Must A Church Have An Iconostasis And Curtain Over The Royal Doors?, URL: <http://orthochristian.com/96581.html>, (Erişim Tarihi, 02.11.2017).
- Dormition of Theotokos Icon, (2017). Byzantine icon of the Dormition of Theotokos or "falling-asleep" of the Mother of Jesus Christ., URL: <https://www.orthodoxmonasteryicons.com/products/dormition-of-theotokos-icon-ssc>, (Erişim Tarihi: 21.10.2017).
- Dstp.rel.pl. (2017). What actually—and since when—is celebrated on August 15th?, URL: <http://dstp.rel.pl/?p=2399>, (Erişim Tarihi 15.10.2017).
- Elia, Saint. (2017). “A joyous feast! Dormition of the Theotokos celebrated this week”, URL: <http://saintelia.com/a-joyous-feast-dormition-of-the-theotokos/>, (Erişim Tarihi 20.12.2017).
- FOGT. (2017). The Dormition of our Most Holy Lady the Theotokos and Ever Virgin Mary. URL:<http://full-of-grace-and-truth.blogspot.com.tr/2009/08/dormition-of-our-most-holy-lady.html>,(Erişim Tarihi: 12.07.2017).
- Gezgin, İsmail. (2017). “Perdeyle Ayrılan İbadethane: Meryem Kilisesi”. URL: <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/5744/perdeyle-ayrilan-ibadethane-meryem-kilisesi>, (Erişim Tarihi:12.10.2017).
- Greek Orthodox Church of Australia, (2017) Our Most Holy Lady the Theotokos and Ever Virgin Mary. URL:http://www.greekorthodox.org.au/?ecwd_event=sts-eutychlos-and-eutychlanos-cassianemartyr-myronstraton-and-philip (Erişim Tarihi: 11.07.2017).
- Greek Orthodox Metropolis of Denver, (2017). Service of the Small Paraklesis to the Most-Holy Theotokos. URL: <http://lozenskimanastir.org/english/pdf/Paraklesis.pdf>, (Erişim Tarihi 11.10.2017).
- Ikonograph.com, (2017). Eastern Orthodox and Catholic Teaching About Icons. URL:<http://www.ikonograph.com/teaching-about-icons>, (Erişim Tarihi: 15.10.2017).
- İstanbuldasanat.org, (2017). Rönesans, İstanbul Arap Camii’nde başladı!URL: <http://istanbuldasanat.org/ronesans-istanbul-arap-camiinde-basladi/#ixzz4yIlqImZO>, (Erişim Tarihi:11.10.2017)
- Köroğlu, Gülgün. (2017). Bizans Döneminde Buhur Geleneği ve Buhurdanlar, http://www.obarsiv.com/pdf/gulgunkoroglu_nihal.pdf, (Erişim Tarihi:16.10.2017).
- Orthodox Christianity. (2017). “The Dormition of Our Most Holy Lady Theotokos And Ever Virgin Mary”, <http://www.pravoslavie.ru/english/48309.htm>, (Erişim Tarihi 13.04.2017).
- OrthodoxNorthwest.(2017). “A Joyous Dormition Feast to All! 2015”, URL:<https://orthodoxnorthwest.wordpress.com/2015/08/28/a-joyous-dormition-feast-to-all-2015/>, (Erişim Tarihi 02.11.2017).
- ÖÖDE (Öz Ortodoksluk Doktrinleri ve Emanetleri). (2017). Panagia (Meryem Ana) İle Bağlantılı Yortular, URL:http://oodegr.co/tourkika/eortes/eortes_panagias.htm, (Erişim Tarihi: 20.10.2017).

- Pamir, D. (2017). “Meryem Ana Efes'te Kalıyor”, <http://www.meryemana.net/books/meryem-ana-efeste-kaliyor> (Erişim Tarihi: 09.12.2017)
- Pinterest, (2017). Early Christian Art With The Representation Of The Crucifixion. URL:<https://tr.pinterest.com/catgoyo208/early-christian-art-with-the-representation-of-the/> (Erişim Tarihi, 01.11.2017).
- St. Joachim And Ann Parish, (2017). The Blessed Virgin Mary, <https://www.stsjoachimandann.org/oursymbol>, (Erişim Tarihi: 01.11.2017).
- The Dormition. (2017). The Falling Asleep of the Mother of God. URL:<https://blogs.ancientfaith.com/morningoffering/2015/08/the-dormition/>, (Erişim Tarihi: 12.11.2017).
- The Orthodox Church in America. (2017). Dormition of the Theotokos. URL: <https://oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/worship/the-church-year/dormition-of-the-theotokos>, (Erişim Tarihi:11.07.2017).
- Vinje, Marcia. (2017). “Icons”, <https://udayton.edu/imri/mary/i/icons.php#anchor6>, (Erişim Tarihi 14.03.2017).